

KS. WOJCIECH GÓRALSKI

VII MIĘDZYNARODOWY KONGRES PRAWA KANONICZNEGO PARYŻ, 22-28 IX 1990 R.

I

Pod auspicjami „Consociatio Internationalis Studio Iuris Canonici Promovendo” odbywają się – co cztery, ostatnio co trzy lata – międzynarodowe kongresy prawa kanonicznego. Pierwszy z nich miał miejsce w Rzymie 1968 r., kolejne zaś: w Mediolanie (1972 r.), Pampelonie (1976 r.), Fryburgu Szwajc. (1980 r.), Otowie (1984 r.), Monachium (1987 r.) i Paryżu (1990 r.).

Kongres paryski odbywał się w okazałym pałacu UNESCO przy placu Fontenoy 9 i zgromadził ok. 400 uczestników, w tym najwięcej Francuzów. Obok nich najliczniej byli reprezentowani Włosi, Hiszpanie, Niemcy i Polacy. Wśród tych ostatnich znalazło się 12 uczestników (w tym 6 z KUL, 2 z PAT, 1 z ATK, 1 z UW). Co najmniej jedną czwartą uczestniczących w obradach Kongresu stanowiły osoby świeckie, co należy uznać za wymowny znak czasu, jaki nadszedł dla kanonistyki. Gospodarzem i organizatorem tego niecodziennego spotkania kanonistów był Wydział Prawa Kanonicznego Instytutu Katolickiego w Paryżu z jego dziekanem P. Valdrini na czele. Wśród komitetu honorowego kongresu znalazł się na pierwszym miejscu arcybiskup Paryża, kard. J. M. Lustiger, który też przewodniczył – w niedzielę 22 IX w katedrze Notre-Dame de Paris – koncelebrowanej mszy św. dla uczestników zjazdu. Obok niego w składzie komitetu figurowały nazwiska innych osobistości, m.in. A. Pohera, przewodniczącego senatu francuskiego czy A. Damiena, mera Wersalu. Jeden i drugi przyjęli zresztą w swoich siedzibach uczestników kongresu (25 i 26 IX). Spotkanie z merem Wersalu kończyło – warto dodać – całodniową wycieczkę do Wersalu w wolnym od obrad dniu (26 IX). Gdy mowa o spotkaniach towarzyszących obradom należy jeszcze wspomnieć o przyjęciu w gmachu UNESCO, wydanym na część biorących udział w kongresie przez dziekana Wydziału Prawa Uniwersytetu Paryż-Południe, prof. J. Monnet (22 IX).

Organizację kongresu należy ocenić wysoko, choć można mieć zastrzeżenia do samego programu poszczególnych sesji, podczas których brakowało często czasu na pogłębioną dyskusję. Sesje odbywały się zazwyczaj po dwie w każdym dniu obrad, przewodniczyli im powołani uprzednio przez komitet naukowy przewodniczący. Na czele komitetu naukowego stanął E. Corecco, biskup Lugano, znany wybitny kanonista związany z Uniwersytetem we Fryburgu Szwajc. Wśród członków wspomnianego komitetu znalazł się ks. prof. R. Sobański z ATK. Na uroczyste otwarcie VII Międzynarodowego Kongresu Prawa Kanonicznego złożyły się

przemówienia: kard. J. M. Lustigera, P. Guiberteau – rektora Instytutu Katolickiego, bpa E. Corecco oraz P. Valdriniego. Przed rozpoczęciem sesji roboczej arcybiskup Paryża odczytał telegram z życzeniami owocnych obrad, skierowanymi przez papieża Jana Pawła II do uczestników Kongresu.

II

Przebiot obrad kanonistów został sformułowany następująco: natura i wykonywanie synodalności. Tak określony w programie temat objął – w swej szerszej aplikacji – uczestnictwo wiernych w życiu Kościoła, co wiąże się ściśle z zagadnieniem kierowania Kościołem poprzez jego znaczące instytucje: sobór powszechny, synod biskupów, synody partykularne (plenarne i prowincjalne), konferencje biskupów, synod diecezjalny oraz struktury organizacyjne diecezji. Tak więc w rzeczywistości, jak zauważa we wprowadzeniu do programu kongresu P. Valdrini (s. 3), temat Kongresu odnosił się do dziedziny wykonywania władzy w Kościele.

Pierwsza sesja obrad (22 IX) przebiegała pod hasłem: synodalność, który to temat został zaprezentowany w dwóch referatach: kanonisty i teologa. W. Aymans, profesor prawa kanonicznego w Uniwersytecie Monachijskim, podjął interesujący problem zasygnalizowany w tytule swojego wystąpienia: czy synodalność jest formą zwyczajną, czy też nadzwyczajną rządzenia w Kościele, dochodząc do stwierdzenia, iż chodzi tu o formę zwyczajną wykonywania władzy w społeczności kościelnej. Niejako uzupełnieniem przedłożenia kanonisty niemieckiego był referat teologa z Instytutu Teologicznego w Brukseli, G. Chantraine. Jego punkt wyjścia dla swoich wywodów znany autor przyjął pytanie (uwidocznione w tytule wykładu), czy synodalność jest wyrazem kapłaństwa wspólnego czy też kapłaństwa sakramentalnego. Rozwodząc się szczegółowo nad obydwoma rodzajami kapłaństwa zaprezentowanymi w konstytucji *Lumen gentium* (n. 10) i zatrzymując się na pojęciu synodalności i kolegialności, Chantraine podejmuje próbę analizy pojęcia „akt kolegialny” podkreślając, iż terminu „kolegialność” nie należy zastępować terminem „synodalność”, jak to czyni E. Corecco. Zdaniem prelegenta synod jest środkiem, poprzez który realizuje się kolegialność. Jeśli prawo wszystkich wiernych do uczestnictwa w synodzie własnego Kościoła partykularnego określi się mianem synodalności, wówczas można powiedzieć, konkluduje Chantraine, że synodalność jest wyrazem kapłaństwa wspólnego.

Podczas drugiej sesji Kongresu (po południu tego samego dnia) zajęto się z kolei problemem kolegialności i prymatu. Dwa pierwsze referaty zostały poświęcone soborowi powszechnemu, trzeci zaś synodowi biskupów. R. Weigend z Uniwersytetu w Würzburgu, który zatytułował swój referat: *Podmiot i tytuł partycypacji w historii i w świetle KPK* szeroko naświetlił historię partycypacji we władzy Kościoła w świetle nauki soborów i papieży aż do Soboru Watykańskiego II, nawiązując następnie do zbioru Jana Pawła II. Zdaniem referenta sobór to nie tylko zebranie biskupów. J. Manzanares z Uniwersytetu Papieskiego w Salamance mówił następnie na temat władzy i funkcji soboru oraz jego relacji do prymatu. Dużo uwagi referent poświęcił kwestii roli papieża na soborze oraz relacji prymat

– episkopat. Autorem trzeciego przedłożenia był G. P. Milano, profesor prawa kanonicznego w Uniwersytecie w Sassari. Dotyczyło ono synodu biskupów (natura, funkcje, reprezentatywność). Po przedstawieniu istotnych momentów dyskusji soborowej na temat kolegalności biskupów Milano wskazał na genezę synodu biskupów, po czym zajął się szerzej kwestią roli tej instytucji, jej „synodalności” oraz charakteru jej władzy. Doniosłym stwierdzeniem autora obszernej monografii o Synodzie Biskupów było przyjęcie, iż w działalności tej instytucji nie realizuje się wykonywanie najwyższej władzy kolegalnej. Oznacza to, iż Synodowi Biskupów przysługuje jedynie tzw. kolegalność afektywna.

Sesja trzecia składała się z dwóch części. Pierwsza (23 IX) miała za przedmiot synodalność w tradycji wschodniej. Złożyły się na nią dwugłos: P. Rodopoulos (z Kościoła prawosławnego reprezentującego Uniwersytet w Salonikach) oraz abpa E. Eida, wiceprzewodniczącego Papieskiej Komisji do Rewizji Kodeksu Prawa Kanonicznego Wschodniego. Obydwa wystąpienia wskazały na doniosłą rolę synodów tak w Kościołach wschodnich, nie mających pełnej łączności z Kościołem katolickim, jak i w Kościołach wschodnich katolickich. W odniesieniu do tych ostatnich abp Eid nawiązał do projektu KPK wschodniego, akcentującego pozycję synodów.

Druga część sesji (24 IX) skupiła uwagę uczestników na zagadnieniu konferencji biskupów i synodów partykularnych. Na sesję tę złożyły się trzy referaty. J. Orlandisa z Uniwersytetu w Saragossie podjął temat związany z funkcją historyczną i eklezjologiczną synodów: prowincjalnych, plenarnych, legackich oraz rzymskich. W tym syntetycznym studium historycznym referent ukazał genezę i ewolucję ruchu synodalnego w Kościele pierwotnym, nawiązując jednocześnie do odnośnych norm regulujących instytucję synodu. Dużo miejsca mówca poświęcił synodom afrykańskim i wizyockim, a także synodom (plenarnym) Ameryki.

J. Fornes z Uniwersytetu „Novarra” w Pampelonie zajął się z kolei naturą synodów partykularnych i konferencji biskupów. Po przedstawieniu pojęcia synodalności i pojęcia synodów partykularnych (w KPK z 1983 r.) referat wskazał na relację pomiędzy instytucją tychże synodów a konferencją biskupów, a następnie – najszerszej – na naturę prawną tejsze konferencji. We fragmencie poświęconym wymienionej instytucji Fornes postawił pytanie, czy pochodzi ona z prawa Bożego. Szukając odpowiedzi kanonista hiszpański przytacza zdania różnych teologów, m.in. W. Kaspra, który przyjmuje, że konferencje episkopatu pochodzą z prawa kościelnego, mającego jednak fundament w prawie Bożym. Interesujący jest dygresyjny wywód Fornesa na temat pojęcia prawa Bożego, po którym to fragmencie opowiada się za pochodzeniem konferencji biskupów właśnie z prawa Bożego. Konsekwentnie Fornes przyjmuje, iż konferencje episkopatu są wyrazem tzw. częściowej kolegalności biskupów. W ostatniej części swego wystąpienia referent skupił swoją uwagę na naturze i zakresie władzy konferencji episkopatu.

Autorem trzeciego przedłożenia tej dotyczącej głęboko aspektów teologicznych sesji był profesor Uniwersytetu Gregoriańskiego w Rzymie G. Ghirlanda (pod nieobecność referat odczytał F. J. Urrutia). Temat wykładu został sformułowany następująco: synody partykularne i konferencje biskupów a zadanie rządzenia i zadanie nauczania. Bardzo istotnym momentem poruszonego w tym przedłożeniu było uwzględnienie relacji uprawnień obydwu wymienionych instytucji do

uprawnień kolegium biskupów oraz biskupa diecezjalnego. Interesująco przedstawiono w referacie podstawy eklezjologiczne synodów partykularnych oraz konferencji biskupów (wspólnota biskupów, wspólnota Kościołów), jak również różnice pomiędzy obydwoma instytucjami (natura, funkcje, sposób urzeczywistnienia zadań, trwałość). Gdy chodzi o naturę władzy ustawodawczej i administracyjnej konferencji biskupów Ghirlanda słusznie uważa, iż jest to władza zwyczajna i własna. Sposób wykonywania tej władzy referent nazywa kolegialnym. Wypowiadając się na temat wykonywania przez konferencję biskupów *potestas docendi* Chirlanda uważa, iż deklaracje doktrynalne podejmowane przez to gremium nie mieszczą się w obrębie kan. 455 § 2. Jego zdaniem KPK zawiera poważną lukę, nie regulując wykonywania władzy w zakresie nauczania przez konferencję biskupów. Znaczący walor należy też przypisać stwierdzeniu, iż konferencje episkopatu nie mogą zastąpić synodów partykularnych. Zakres kompetencji oraz skład uczestników zgromadzeń synodalnych pozostaje większy niż konferencji episkopatu.

Odrębną, czwartą sesję obrad kongresu (25 IX) poświęcono synodom diecezjalnym. Na część pierwszą tej sesji zostały się dwa wystąpienia. Autorką pierwszego była O. Pontal, znany badacz synodów średniowiecznych z Paryskiego Instytutu Badań Historycznych. Tematem wykładu była ewolucja historyczna synodu diecezjalnego. Po krótkim wprowadzeniu na temat pojęcia i genezy synodu diecezjalnego referentka ukazała proces kształtowania się tej instytucji, zatrzymując się nieco dłużej na jej ewolucji, jaka dokonała się od VIII do XII stulecia. Godną podkreślenia uwagą Pontal było stwierdzenie, iż u podstaw synodów – pierwszymi były synody prowincjalne – leżała zasada kolegialnego wykonywania przez biskupów ich zadań pasterskich. Gdy chodzi o synod diecezjalny, referentka przyjmuje opinię, w myśl której instytucja ta wzięła początek w VI w. Obszerny fragment wystąpienia został poświęcony rozwojowi synodu diecezjalnego w XIII w., który można uznać za apogeum w rozwoju tej instytucji. Wszak w tym okresie synod traci stopniowo swoją funkcję sądowniczą na rzecz powstających oficjalatów, stając się doniosłym narzędziem w upowszechnianiu przez biskupów dekretów papieskich, kanonów soborów i synodów prowincjalnych w odniesieniu do keru poszczególnych diecezji. Począwszy więc od XIII w. rządcy diecezji aplikują w swoich Kościołach partykularnych zasady dyscyplinarne pochodzące od prawodawcy powszechnego, dostosowując je do warunków i potrzeb lokalnych. W ten sposób synod przyjmuje charakter ustawodawczy, stając się jednocześnie organem kontroli dyscypliny kościelnej i poznania kleru parafialnego. Znacząca rola synodu diecezjalnego wyraża się odtąd także w regulowaniu dziedziny duszpasterstwa pasterstwa parafialnego. Ostatni, krótki fragment referatu odnosił się do rozwoju instytucji synodalnej po XIII w.

Drugi referat – na temat natury eklezjologicznej synodu diecezjalnego i jego funkcji w życiu współczesnego Kościoła – przedłożył J. H. Provost z Uniwersytetu Katolickiego w Waszyngtonie. W pierwszej części swego wystąpienia znany kanonista amerykański przedstawił – bardzo zwięźle – doświadczenia synodów ostatnich lat odbytych w różnych krajach Europy i Ameryki Północnej, skupiając kolejno swoją uwagę na uczestnikach synodów, częstotliwości ich odbywania, organizacji, rezultatach oraz władzy. Omawiając te kwestie referent nawiązał także

do historii. Druga część wykładu dotyczyła natury i funkcji synodów diecezjalnych, pojęcia synodalności oraz wykonywania władzy na synodzie. Provost nawiązał tutaj szerzej do teologii synodu, wyrażając m.in. pogląd, iż podstawę synodalności stanowi charakter Kościoła jako wspólnoty. W trzeciej części przedłożenia Provost zajął się przyszłością synodów jako formą partycypacji całego ludu Bożego w wykonywaniu *sacra potestas*. Przyszłość tę referent wiąże przede wszystkim z aktywnością biskupów, zaangażowaniem laikatu oraz wprowadzaniem w życie uchwał zgromadzeń synodalnych.

Druga, popołudniowa część sesji upływała pod następującym hasłem tematycznym: synody regionalne i diecezjalne – doświadczenie i perspektywy. Złożyło się na nią sześć dwudziestominutowych komunikatów. Ich autorzy zaprezentowali doświadczenia synodalne pochodzące z następujących krajów: Hiszpanii, Francji, Italii, Stanów Zjednoczonych, RFN, NRD, Austrii, Szwajcarii i Polski. J. I. Arieta, profesor prawa kanonicznego w Centrum Studiów św. Krzyża w Rzymie (prowadzonego przez *Opus Dei*) dokonał syntetycznego przeglądu synodów diecezjalnych przeprowadzonych po promulgacji KPK z 1983 r. w Hiszpanii (w 54 diecezjach 14 synodów zakończyło się, 7 – trwa). O synodach francuskich (Francja liczy 92 diecezje) z okresu 1965-1990 mówi J. P. Durand, prodziekan Wydziału Prawa Kanonicznego w Instytucie Katolickim w Paryżu. Panoramę synodów włoskich przedstawił A. Longhitano, profesor w Instytucie Teologicznym św. Pawła w Katanii. Oparł ją na 22 zgromadzeniach synodalnych odbytych we Włoszech w latach 1966-1990. R. Pagé, profesor Uniwersytetu św. Pawła w Ottawie zaprezentował z kolei synody odprawiane po 1983 r. w 12 diecezjach amerykańskich i w jednej (z obszaru jęz. angielskiego) afrykańskiej. Na temat synodów obszaru jęz. niemieckiego (niemieckich, austriackich, luksemburskich i szwajcarskich) przeprowadzonych po Soborze Watykańskim II mówił W. Schulz z Uniwersytetu w Ratysbonie. Wreszcie M. Stasiak, dziekan Wydziału Prawa Kanonicznego i Świeckiego Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, przedstawił synody polskie okresu posoborowego. Należy powiedzieć, iż wszystkie komunikaty stanowiły niezwykle interesującą formę przybliżenia uczestnikom kongresu idei współczesnych synodów pastoralnych, realizowaną w różnych, niejednokrotnie odmiennych od siebie ramach strukturalnych. Wspólnymi elementami wystąpień wszystkich referentów były takie zagadnienia, jak: charakter duszpasterski synodów, sposoby przygotowania synodów, ich charakter, uczestnicy, udział wiernych świeckich, pozycja biskupa, przedmiot obrad, profil dokumentów końcowych, problem wprowadzania uchwał w życie (m.in. poprzez ustanowienie specjalnych komisji diecezjalnych (posynodalnych) ds. wdrażania w życie postanowień synodu).

Piąta sesja kongresowa odbyła się w godzinach przedpołudniowych ostatniego dnia obrad (27 IX) i była poświęcona naturze i funkcji rad na szczeblu diecezjalnym. Posiedzeniu przewodniczył ks. prof. R. Sobański z ATK. Pierwszym referentem był T. Pieronek z Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie. Przedmiotem jego wystąpienia była natura i funkcja rady kapłańskiej. Nawiązując szeroko – na podstawie tekstów skryptyrystycznych i patrystycznych – do idei prezbiteratu w Kościele pierwszych stuleci oraz ukazując rolę prezbiterium w tym okresie, referent przedstawił różne jego koncepcje powstałe na podstawie dokumen-

tów Soboru Watykańskiego II: koncepcję prezbiterium powszechnego i prezbiterium w Kościele partykularnym. Krytycznie T. Pieronek odniósł się do pewnej niespójności w rozumieniu pojęcia prezbiterium podczas prac soborowych oraz w redakcji dokumentów posoborowych Stolicy Apostolskiej dotyczących rady kapłańskiej, choć podkreślił jednocześnie rolę tych ostatnich w procesie odkrywania właściwej treści owego pojęcia. Dużą rolę w przebiegu tego procesu referent przypisał refleksji teologicznej E. Corecco, zdaniem którego podstawowa przesłanka teologiczna istnienia prezbiterium jest natury teologicznej: jak odpowiedzialność za Kościół powszechny jest powierzona kolegium biskupów z papieżem jako jego głową, tak z kolei odpowiedzialność za Kościół partykularny nie jest powierzona jedynie osobowo biskupowi, lecz – w sposób synodalny – całemu prezbiterium. W końcowej części swego wykładu kanonista polski przeszedł do ukazania rady kapłańskiej jako instytucji stanowiącej logiczną konsekwencję teologii prezbiterium. We fragmencie tym wiele uwagi poświęcił charakterowi głosu (doradczego) rady kapłańskiej.

S. Berlingò, profesor prawa kanonicznego w Uniwersytecie w Messynie przedstawił swój referat na temat rad duszpasterskich. Po ukazaniu – w kontekście Soboru Watykańskiego II – genezy instytucji diecezjalnych rad duszpasterskich referent zatrzymał się nad regulacją KPK z 1983 r. w odniesieniu do rad duszpasterskich tak diecezjalnych, jak i parafialnych, a następnie nawiązał do istotnych w tym względzie momentów adhortacji apostolskiej *Christifideles laici*. Obszerna część wywodu została poświęcona stosunkowi diecezjalnej rady duszpasterskiej do innych rad, zwłaszcza do rady kapłańskiej. Tę ostatnią Berlingò uważa za istotowo identyczną z radą duszpasterską pod względem celów (duszpasterskich), sposobu działania i pełnionych funkcji. Interesująco przedstawił referent ważniejsze przeszkody, na jakie napotyka właściwy rozwój instytucji tak rady kapłańskiej, jak i rady duszpasterskiej.

Ostatnim mówcą był J. Passicos z Instytutu Katolickiego w Paryżu. Tytuł jego przedłożenia brzmiał: *Synodalność w innych organizmach diecezjalnych*. Opierając się na praktyce stosowanej w diecezjach francuskich, referent zaprezentował funkcjonowanie różnych gremiów diecezjalnych w postaci komisji, rad, komitetów, służb i sekretariatów. Ich działalność została przedstawiona w relacji do potrójnej misji Kościoła: nauczania, uświęcania i pasterzowania. Aktywność wielorakich organizmów diecezjalnych, służących pomocą biskupowi w wypełnianiu jego zadań pasterskich stanowi, zdaniem Passicosa, przejaw synodalności, za tę ostatnią można bowiem uznać „to wszystko, co pozwala żyć i rozwijać razem wspólną odpowiedzialność”.

Po południu odbyło się walne zgromadzenie Międzynarodowego Stowarzyszenia Kanonistów prowadzone przez jej przewodniczącego bpa E. Corecco. Omawiano sprawę wysokości składek oraz wysuwano propozycje dotyczące miejsca i tematyki przyszłego, VIII Międzynarodowego Kongresu Kanonistów. Gdy chodzi o miejsce kolejnego spotkania proponowano Argentynę, Chile, USA i Polskę. Co się zaś tyczy tematyki przyszłych obrad kongresowych, sugerowano następujące opcje: zgoda małżeńska, życie chrześcijańskie w rodzinie, dobra doczesne Kościoła, nauczanie, relacje Kościół – państwo, uniwersalizm i partykularyzm w Koś-

ciele, prawo administracyjne (kościelne i świeckie). Wieżące propozycje należy przesłać do bpa Corecco w terminie do 26 XII 1990 r. Zebrani wypowiedzieli się również – w drodze tajnego głosowania – na temat składu zarządu stowarzyszenia i jego komisji rewizyjnej.

Nazajutrz (28 XI) odbyła się krótka sesja (przedpołudniowa) zamykająca obrady. Złożyły się na nią dwa wystąpienia. Pierwszym mówcą był dziekan P. Valdrini, główny organizator i współgospodarz Kongresu paryskiego. W swoim długim, godzinnym referacie kanonista francuski dokonał niezwykle interesującego podsumowania wszystkich sesji kongresowych. Była to pogłębiona synteza bloków tematycznych zaprezentowanych w trakcie sześciodniowych obrad. Istotnymi konkluzjami Valdriniego były następujące stwierdzenia: zjawisko synodalności należy do struktury Kościoła; podstawy synodalności należy upatrywać w teologii episkopatu, Kościoła partykularnego, kapłaństwa i laikatu; synodalność to wykonywanie władzy przez biskupów, a także realizacja i umacnianie jedności Kościoła (partycypacja wszystkich wiernych w wykonywaniu władzy); konstytucję Kościoła partykularnego formułuje synodalność; synod to uroczysta forma realizacji *communio Ecclesiarum*; synodalność jest formą wykonywania władzy hierarchicznej, a więc czymś więcej niż wykonywaniem władzy osobistej biskupa; partycypacja we władzy biskupa istnieje dla wspólnoty i we wspólnocie; synod to kolektywne realizowanie odpowiedzialności biskupa.

Formalnego zamknięcia obrad Kongresu dokonał bp E. Corecco, przewodniczący Międzynarodowego Stowarzyszenia Kanonistów. Funkcję tę kanonista szwajcarski będzie pełnił przez kolejną kadencję. Na wstępie swego wystąpienia przewodniczący podał wyniki wyborów do piętnastoosobowego zarządu wymienionego stowarzyszenia i trzysobowej komisji rewizyjnej (na okres 3 lat, tj. do kolejnego kongresu). W skład komisji rewizyjnej wszedł m.in. ks. T. Pieronek z PAT. Bp. Corecco odczytał następnie treść okolicznościowego telegramu skierowanego przez uczestników Kongresu do Ojca świętego Jana Pawła II, po czym wygłosił słowo końcowe. Podkreślił w nim, że zasadę synodalności stanowi *communio Ecclesiarum particularium* oraz że synodalność realizuje się dzięki Słowu głoszonemu przez biskupa. Podkreślił ponadto, iż partycypacja we władzy biskupa na synodzie ma inne podstawy dla prezbiterów, inne zaś dla wiernych świeckich.

Na zakończenie bp Corecco wypowiedział słowa podziękowania dla organizatorów Kongresu, przede wszystkim dla P. Valdriniego, długo oklaskiwanego przez kończących obrady kongresowe.

III

Zarówno poziom referatów, jak i organizacji VII Międzynarodowego Kongresu Kanonistów należy ocenić wysoko. Zagadnienie natury i wykonywania synodalności w Kościele zostało znacznie pogłębione przez tych, którym przypadło w udziale prezentować swoje przedłożenia. Naświetlono w nich tę doniosłą i bogatą problematykę w różnych jej wymiarach i aspektach. W wielu wystąpieniach, na co już zwrócono uwagę, dominowały ujęcia teologiczne, tak przecież nieodzowne

dla rozumienia rzeczywistości synodalnej. Można z całą pewnością powiedzieć, iż uczestnicy Kongresu, z reguły kanoniści, znaleźli niecodzienną okazję do zetknięcia się z bliska właśnie z teologią synodalności. I w tym należy chyba upatrywać najważniejsze korzyści płynące z udziału w obradach paryskich.

Mankamentem organizacyjnym, o czym już nadmieniono, było zbyt mało miejsca w programie Kongresu na dyskusję. Szczupłe możliwości czasowe w tym względzie sprawiły, iż dyskutanci ograniczyli się z reguły do uzupełnień wykładu czy też pytań stawianych referentom. Warto wspomnieć, iż w dyskusji zabrało głos 5 kanonistów polskich: ks. R. Sobański, ks. J. Krukowski, ks. W. Góralski (dwukrotnie), ks. B. Zubert i ks. R. Sztymmler.

W zakończeniu wypada wyrazić uznanie dla P. Valdriniego i całego Wydziału Prawa Kanonicznego Instytutu Katolickiego w Paryżu za rozmach organizacyjny nadany Kongresowi, a także za dobrą atmosferę wytworzoną podczas tygodnia interesujących obrad i koleżeńskich spotkań.